

*Dr.habil.iur. Uldis Krastins, Professor
University of Latvia, Rīga, Latvia*

Document as the subject and means of a criminal act

Abstract. The article analyzes the issues relating to the form and content of a document and its juridical validity. We consider a document as a matter of criminal offense under Articles 275 and 327 of the Criminal Law, the essence of forgery and use of a forged document as a means of committing another offense.

Keywords: document, the validity of a document, criminal act, forgery

*Dr.habil.iur. Улдис Крастиньш, профессор
Латвийский Университет, Рига, Латвия*

Документ: предмет и средство преступного деяния

Аннотация. В статье анализируются вопросы, касающиеся формы и содержания документа, его юридической силы. Рассматривается документ, как предмет преступных деяний, предусмотренных статьями 275 и 327 Уголовного закона; сущность подделки документа, а также использования поддельного документа в качестве средства совершения другого преступного деяния.

Ключевые слова: документ, юридическая сила документа, преступное деяние, подделка документа.

*Dr.habil.iur. Uldis Krastiņš, profesors
Latvijas Universitāte, Rīga, Latvija*

Dokuments: priekšmets un līdzeklis noziedzīgā nodarījumā

Anotācija. Rakstā tiek analizēti jautājumi, kas skar dokumenta formu, tā saturu un juridisko spēku. Tiek apskatīts dokuments kā Krimināllikuma 275. un 327.pantos paredzēto noziedzīgo nodarījumu priekšmets; dokumenta viltošanas būtība, kā arī viltota dokumenta izmantošana, izdarot citu noziedzīgu nodarījumu.

Atslēgas vārdi: dokuments, dokumenta juridiskais spēks, noziedzīgs nodarījums, dokumenta viltošana.

Mūsdienu saimnieciskās darbības aprītē, sociālajā jomā, valsts pārvaldībā, kā arī fizisko un juridisko personu savstarpējās attiecībās nav iespējams veikt kaut cik nopietnu darbību, ja tās juridiskajā nostiprinājumā nav iesaistīts kāds noteiktas formas un satura dokuments. Atbilstošas formas un satura neievērošana strīdus gadījumā var radīt ne vien materiālus zaudējumus, bet izraisīt dažāda citāda rakstura negatīvas sekas.

Nav nemaz tik reti tādi gadījumi, kad arī atbilstoša dokumenta pastāvēšana vēl pilnībā negarantē īpašuma vai citu likumisku interešu drošumu, jo dokuments var tikt viltots un ļaunprātīgi izmantots; līdz ar to likumiskās intereses tāpat var ciest. Valsts ar likuma palīdzību, tajā skaitā ar Krimināllikuma palīdzību, vērsas pret likumisko interešu apdraudējumiem, kad tiek izmantoti viltoti dokumenti, nosakot kriminālatbildību gan par dokumentu viltošanu, gan par viltotu dokumentu izmantošanu. Runa ir par Krimināllikuma (turpmāk arī KL) 275. un KL 327.pantā paredzētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem.

Krimināllikuma 275.pantā paredzēta atbildība par dokumenta, kas piešķir tiesības vai atbrīvo no pienākumiem viltošanu, kā arī par viltota dokumenta realizēšanu vai izmantošanu. Savukārt KL 327.pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums formulēts šādi: par dokumenta viltošanu vai par apzinātu viltota dokumenta izsniegšanu vai izmantošanu, ja to izdarījusi valsts amatpersona (dienesta viltojums).

Teorētiskās atziņas ir izteiktas un tiesu prakse ir uzkrājusi arī pieredzi jautājumos par to Krimināllikuma normu izpratni un piemērošanu, kas paredz atbildību par dokumentu viltošanu un/vai izmantošanu, tomēr ik pa laikam pavīd kāds nepilnīgs jēdziena skaidrojums, likuma neizpratne vai noziedzīga nodarījuma kvalifikācijas strīdīgs risinājums. Teiktais attiecas uz dokumenta formu un saturu, dokumenta juridisko spēku, dokumentu kā noziedzīgā nodarījuma priekšmetu, viltotu dokumentu un viltotu dokumentu kā līdzekli, kuru izmanto cita noziedzīga nodarījuma izdarīšanai.

Sāksim ar pašu problemātikas pamatu un mēģināsim noskaidrot, kas ir dokuments, kāda ir tā krimināltiesiskā izpratne un kā šo jautājumu risinājums ietekmē noziedzīgu nodarījumu

kvalifikāciju, ja nodarījums saistīts ar dokumentu viltošanu un/vai viltotu dokumentu izmantošanu.

Mācību literatūrā [1; 669], ņemot par pamatu normatīvu regulējumu (LR Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumi Nr. 154 «Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi»), atrodam šādu dokumenta formulējumu: dokuments ir jebkurā veidā un materiālā ierakstīta informācija, ko rada, saņem un uzglabā jebkura Latvijas Republikas valsts pārvaldes iestāde, uzņēmums, uzņēmēj sabiedrība un uzņēmēj sabiedrības apvienība, kā arī sabiedriskā un reliģiskā organizācija vai fiziska persona.

Jāatzīmē gan, ka šie Ministru kabineta noteikumi ir atcelti un jaunajos tāda paša nosaukuma 2010.gada 28.septembra noteikumos Nr. 916 dokumenta formulējums tik izvērstā formā vairs nav dots.

Toties 2010.gada 6.maija likuma «Dokumentu juridiskā spēka likums» 1.pantā dots koncentrētāka satura dokumenta jēdziens: dokuments ir jebkura rakstveida informācija, ko rada jebkurš publisko vai privāto tiesību subjekts (piemēram, valsts vai pašvaldības institūcija, privāto tiesību juridiskā persona, fizisko vai juridisko personu apvienība, notārs, tiesu izpildītājs) vai fiziskā persona. [2]

Jasalīdzinām un apkopojam iepriekšminētajos LR Ministru kabineta noteikumos Nr.154 un LR Saeimas 2010. gada 6.maija «Dokumentu juridiskā spēka likumā» dotos dokumenta formulējumus, tad varam gūt pietiekami aptverošu ieskatu par dokumentu izdevēju subjektu loku un dokumentu veidošanas procesu, no kā jāvadās krimināltiesību teorijā un tiesu praksē, izskatot konkrētas krimināllietas.

Jāatzīmē, katiesuprakseno iepriekšminētajām dokumenta jēdziena nostādņēm arī vadās. Tā Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2010.gada 8.jūnija lēmumā lietā SKK-78/2010 ir uzskaitītas dokumentu grupas pēc tā, kas tos izdod: valsts un pašvaldības iestāžu, organizāciju, uzņēmēj sabiedrību izdotie personas identitāti apliecinoši dokumenti, kuri satur personas fotogrāfiju, vārdu, uzvārdu, personas kodu (piemēram, pase, transportlīdzekļa vadītāja apliecība, policista dienesta apliecība u.c.); citi valsts un pašvaldību iestāžu, organizāciju,

uzņēmējsabiedrību izdoti dokumenti; citi dokumenti, tajā skaitā arī privātpersonu izdoti dokumenti. [3; k-145]

Šādam dokumentu veidu uzskaitījumam ir nozīme tādā ziņā, ka tajā vairs nav uzskaitīti tikai oficiālie dokumenti, ar kuriem saprata valsts institūciju un sabiedrisko organizāciju izdotos dokumentus atbilstoši tai panta dispozīcijai, kāda bija savā laikā Latvijas Kriminālkodeksa 190.pantā, nosakot atbildību tikai par oficiālu dokumentu viltošanu un izmantošanu. [4; 121]

Norādot dokumentu skaitā arī privātpersonu izdotus dokumentus, Augstākās tiesas Senāts ir pateicis, ka dokumentu skaitā var būt jebkurš attiecīga satura dokuments, neatkarīgi no subjekta loka, kuru intereses un tiesības skar dokumenta saturs.

Taču par dokumenta formālo pusi publiskajā telpā ir pausti visai atšķirīgi viedokļi. Šajā ziņā interesi vairākkārtīgā aspektā izraisīja Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2010. gada 17.septembra lēmums lietā Nr.SKK – 359-10, ar kuru zemākstāvošo tiesu instanču lēmumi tika atcelti un krimināllieta izbeigta. [5]

Šajā lietā persona tika apsūdzēta un notiesāta saskaņā ar KL 275.pantu par sabiedriskā transporta braukšanas talona viltošanu. Augstākās tiesas Senāts savā lēmumā norādījis, ka braukšanas talons nav dokuments KL 275.panta izpratnē, jo nesatur visus dokumenta rekvizītus (paraksts, dokumenta datums u.c.), atbilstoši Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumiem un Dokumentu juridiskā spēka likumam [6], tāpēc braukšanas talonu neesot pamata atzīt par KL 275.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma priekšmetu. Lēmumā gan netiek apstrīdēts, ka braukšanas biļete dod tiesības izmantot transportlīdzekli; šis jautājums ir apiets klusējot.

Sakarā ar šo Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumu labi argumentētu rakstu žurnālā «Jurista Vārds» [7; 22] publicēja LU maģistrante, tajā laikā Z.Zaļuma, norādot uz diviem galvenajiem faktiem, kāpēc arī braukšanas talons sabiedriskajā transportā ir uzskatāms par dokumentu:

1) formālās prasības dokumenta noformēšanai reglamentē ne tikai divi Senāta lēmumā minētie tiesību normatīvie akti. Z.Zaļuma norāda uz Ministru kabineta 2007.gada

11.decembra noteikumu «Sabiedriskā transporta pakalpojumu sniegšanas un izmantošanas kārtība» IV nodaļas «Biļešu un citu braukšanas dokumentu obligātie rekvizīti» 51.pantu; atbilstoši šim pantam braukšanas talons tiek atzīts par dokumentu, ja tas satur šajā pantā minētos rekvizītus;

2) Z.Zaļuma pamatoti norāda, ka braukšanas talons dod noteiktas tiesības – izmantot sabiedriskā transporta pakalpojumus;

3) viņa arī piemin Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma 2001.gada 14.decembra lēmuma Nr.3 «Likuma piemērošana krimināllietās par svešas mantas nolaupišanu» 1.2. punktā teikto, ka mantas nolaupišanas priekšmets var būt dokumenti, kas dod noteikta apmēra mantiskas tiesības (braukšanas, loteriju biļetes, taloni u.tml.).

Izanalizējot Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2010.gada 8.jūnija lēmuma lietā Nr.78/2010 dokumentu izdevēju (subjektu) veidu uzskaitījumu, tiesu nolēmumos minētos dokumentu veidus (personu apliecinoši dokumenti, rēķins-faktūra, preču pavadzīmē-rēķins, tāme, protokoli par darījumiem, pilnvara, pirkuma līgums u.c.) [8] un Z. Zaļumas argumentus, varam izdarīt šādus secinājumus:

1) tiesu prakses materiāli liecina par vienotas nostādnes trūkumu jautājumā par dokumenta formas prasībām;

2) dokumenti ir ne tikai oficiālo Latvijas Republikas valsts pārvaldes iestāžu, uzņēmumu, sabiedrisko un reliģisko organizāciju izdoti dokumenti, bet arī dokumenti privāttiesisko attiecību jomā;

3) katrā iepriekšminētajā jomā var būt atšķirīgi dokumentu noformēšanas un juridiskā spēka noteikumi, tāpēc uz visiem dokumentiem vienādi to noformēšanas noteikumi (īpaši attiecībā uz to formu) nav piemērojami. Jāatzīmē profesora P.Minca savulaik rakstītais, ka arī mūsu laikos (iepriekš bija norāde uz seno Romu), sevišķi mehāniski izgatavojot lielu skaitu aktu, kas vienādi pēc satura un atšķiras tikai sīkumos (piemēram, ar numerāciju), paraksts nav vajadzīgs tur, kur apstākļi izslēdz katras šaubas par personu vai iestādi, no kuras dokuments iziet (piemēram, uz dzelzceļu vai tamlīdzīgām biļetēm); [9; 177]

- 4) dokumentu noformēšanas formālās prasības ir atkarīgas no regulējamās jomas satura un rakstura (valsts pārvaldība, saimnieciskā darbība, sabiedrisko organizāciju darbība, sociālā, privāttiesiskā u.tml. joma). Jaunie «Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas kārtības noteikumi» tagad nosaka, ka citos normatīvos aktos var būt noteiktas īpašas prasības atsevišķu dokumentu veidu izstrādāšanai un noformēšanai;
- 5) kas attiecas uz braukšanas biļetēm (taloniem) nevajadzētu būt šaubu, ka tās dod noteikta apjoma tiesības – par samaksu izmantot transporta pakalpojumus. Tam būtu jābūt noteicošajam, izlemjot jautājumu par to, vai attiecīgais priekšmets, šajā gadījumā braukšanas biļete, ir vai nav dokuments. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments, izlemjot jautājumu par dokumentu, galveno uzsvāra līcis tikai uz dokumenta formāliem kritērijiem;
- 6) formālo prasību ievērošanai, protams, ir nozīme, bet tikai tādā gadījumā, ja to likums obligāti noteicis (piemēram, notariāls apliecinājums), vai to neievērošana traucē saprast un ievērot dokumenta saturu.

Manuprāt, iepriekš teiktais dod pamatu apgalvot, ka transportlīdzekļa braukšanas biļete (talons) ir atzīstama par dokumentu, kas dod tiesības izmantot transportlīdzekļa pakalpojumus. Taču izvērtējams būtu kas cits. Vai šāda veida un tiem līdzīgi dokumenti, kas neapšaubāmi dod noteiktas tiesības, attiecas uz KL 275.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma priekšmeta izpratni.

Atzīmēšu, ka Latvijas Kriminālkodeksa 190.2 pants paredzēja atbildību par braukšanas biļešu, talonu vai citu norēķiniem par sabiedriskā transporta pakalpojumiem paredzētu zīmju nelikumīgu izgatavošanu (viltošanu), pārdošanu vai izplatīšanu. [4;121] Šāds normatīvais regulējums Latvijas Kriminālkodeksā ne bez pamata var radīt šaubas par braukšanas biļešu vai talonu atzīšanu par dokumentu tieši KL 275. panta izpratnē, kaut arī tie dod tiesības izmantot transporta pakalpojumus.

Krimināllikuma sevišķajā daļā līdzīga satūra normas nav. Toties Krimināllikumā 193. panta trešajā daļā ir paredzēta atbildība par finanšu instrumenta vai maksāšanas līdzekļa viltošanu, kā arī par šāda viltojuma izplatīšanu

vai izmantošanu, ja nav šā likuma 192.pantā paredzētā nozieguma pazīmju.

Krimināllikuma 192.pantā ir paredzēta atbildība par viltotu Latvijas Republikā apgrozībā esošu vai apgrozībai paredzētu naudas zīmju, monētu, valsts finanšu instrumentu vai ārzemju valūtas izgatavošanu nolūkā to izplatīt, kā arī par šāda viltojuma izplatīšanu.

Tātad no KL 192.panta ir izdalīta atsevišķa maksāšanas līdzekļu grupa. Šāds spēkā esošais normatīvais regulējums, manuprāt, varētu liecināt, ka Latvijas Kriminālkodeksa 190.2 pantā norādītie priekšmeti, tajā skaitā, braukšanas biļetes un taloni var tikt uzskatīti par maksāšanas līdzekļiem, jo atbildība par šāda veida dokumentu viltošanu un/vai izmantošanu Krimināllikuma atsevišķā normā vairs nav paredzēta.

Maksāšanas līdzekļa legāla definīcija ir dota Latvijas Republikas Saeimas 1995.gada 5.oktobra likumā «Kredītiestāžu likumā» [10], kurā ierakstīts, ka par maksāšanas līdzekļiem uzskata skaidru naudu, čekus, maksājumu kartes (kredītkarte, debetkarte un citas tamlīdzīgas kartes), bankomātu kartes, maksājuma dokumentus, elektronisko naudu, attālinātu elektronisko banku operāciju (globālajā datortīklā vai izmantojot datoru vai tālruni) programmatūru un citus tamlīdzīgus līdzekļus.

Tātad maksāšanas līdzeklis ir arī tāds līdzeklis, kas ļauj maksājuma kartes (ne tikai kredītkartes, debetkartes, bet arī citas tamlīdzīgas kartes) lietotājam saņemt vai veikt maksājumus bezskaidras naudas formā.

Ievērojot to, ka ar maksāšanas līdzekļiem var veikt dažāda veida maksājumus, tātad arī par pakalpojumiem un tml., un, ka maksāšanas līdzekļu uzskaitījums »Kredītiestāžu likumā« nav izsmērējis, manuprāt, dod pamatu pie maksāšanas līdzekļiem pieskaitīt ne tikai tādus, kas norādīti šajā likumā, bet arī citus, ja tie kalpo kā maksāšanas līdzeklis.

Krievijas profesors B. Volženkins (Б.В.Волженкин) [11; 525], minot vairākus likumā tieši nenorādītus maksāšanas līdzekļus, pie tādiem pieskaita elektronisko braukšanas karti, ar kuru var norēķināties par braucienu iepriekš iemaksātā limita robežās.

Manuprāt, ierosinājums ir pamatots. Nav taču starpības starp elektronisko maksājuma karti, ar kuru veicam norēķinu par pirkumu veikalā, un elektronisko braukšanas karti, ar kuru samaksājam

par braucienu transportlīdzeklī. Savukārt, vai ir pēc būtības atšķirība starp braukšanas biļeti un iepriekšminētajām maksājuma kartēm, ja esam par braucienu transportlīdzeklī samaksājuši, ko apliecina noteiktas formas dokuments – braukšanas biļete (iegādāta iepriekš vai braukšanas laikā), un saņemam pretī pakalpojumu – pārvietošanu transportlīdzeklī. Biļete tāpat ir maksāšanas līdzeklis, ko izmantojam skaidras naudas vietā, lai samaksātu par konkrētu pakalpojumu, tāpēc braukšanas biļetes viltošana un tās izmantošana būtu jā kvalificē saskaņā ar KL 193.pantu.

Turpmāk jau detalizētākie šie par dokumentu kā KL 275.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma priekšmetu, tā satura izpratni, kas ne vienmēr ir bijusi vienota. Risinot atbildības jautājumus par šajā pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, jāievēro, ka kriminālatbildība saskaņā ar KL 275.pantu draud ne par katra dokumenta viltošanu un/vai viltota dokumenta izmantošanu, jo runa ir par tādu dokumentu, kas piešķir tiesības vai atbrīvo no pienākumiem. Tas nozīmē, ka katrā konkrētā gadījumā nepieciešams izvērtēt attiecīgā dokumenta juridisko nozīmi, tas ir, vai attiecīgais dokuments dod kādas tiesības vai atbrīvo no pienākumiem. Tas ir jautājums par dokumenta juridisko spēku.

Dokumenta juridiskais spēks ir dokumenta īpašība (pazīmju kopums, statuss), kas nodrošina iespēju izmantot to kādas darbības veikšanai, tiesību īstenošanai un likumīgo interešu aizstāvībai. [1; 670] Ar likumīgām interesēm jāsaprot ne tikai kāda materiāla labuma gūšanu, bet tie var būt arī citi apstākļi, kas dod iespēju ar konkrētā dokumenta palīdzību likumīgā ceļā iegūt kādas privilēģijas, priekšrocības vai atvieglojumus.

Dokumenta juridiskā spēka izpratnes aspekta analīzi sāksim ar tiesu praksē radušos neviennozīmīgi risinātu problēmu – kā vērtēt viltotu dokumentu, kas iesniegts, lai apliecinātu faktus, kurus apstiprināt ar dokumentu ir pieprasījis labuma devējs, bet šo faktu apstiprinājums vien vēl nedod dokumenta iesniedzējam vēlamu rezultātu, jo ir nepieciešams vēl labuma devēja pēc tam izdots dokuments, lai pirmatnējā dokumenta iesniedzējs sasniegtu vēlamu rezultātu. Runa ir, piemēram, par viltotiem dokumentiem, ko kredīta ņēmējs sakarā ar kredīta devēja pieprasījumu iesniedz tam, lai apliecinātu savas iespējas atgriezt saņemto kredītu.

Problēmas risinājums rodams, ja novērtējam dokumenta juridisko spēku, tas ir, vai tas dod kādas tiesības. Tas tad arī palīdz izšķirt strīdīgos viedokļus par to, vai par dokumentiem, kas piešķir tiesības, var uzskatīt tāds dokumentus, kuri tūlīt nedod dokumenta īpašniekam vēlamu rezultātu, bet bez kura tomēr vēlamu rezultātu sasniegt nav iespējams.

Izpētot tiesu praksi krimināllietās par kredīta un cita aizdevuma negodprātīgu saņemšanu un izmantošanu (KL 210.pants) [12], Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 2012.gada decembrī apkopojuma secinājumos atzina, ka par dokumentu, kas dod tiesības, jāatzīst arī tāds dokuments, kas kaut arī tūlīt nedod tiesības sasniegt vēlamu rezultātu, tomēr ir obligāti nepieciešams, lai iegūtu tiesības tālākai rīcībai ar mērķi sasniegt gala rezultātu, šajā konkrētajā gadījumā – saņemt kredītu vai citu aizdevumu.

Un konkrēti – tika atzīts, ka darba vietas un ienākumus apliecinoša izziņa, VSAA izziņa par sociālās apdrošināšanas iemaksām un ienākumiem pirms nodokļa nomaksas, ir dokumenti, kas dod noteiktas tiesības, jo bez šādu dokumentu iesniegšanas atbilstoši kredīta izsniedzēja noteikumiem, kredītu saņemt nav iespējams. Šādu dokumentu viltošana un/vai viltota dokumenta izmantošana ir noziedzīgs nodarījums, kas paredzēts KL 275.panta otrajā daļā.

Tātad par dokumentu, kas dod tiesības, jāatzīst arī tāds dokuments, kas kaut arī tūlīt nedod tiesības sasniegt vēlamu rezultātu, tomēr ir obligāti nepieciešams, lai iegūtu tiesības tālākai rīcībai ar mērķi sasniegt gala rezultātu, šajā konkrētajā gadījumā – saņemt kredītu vai citu aizdevumu.

Līdzīga rakstura strīdīgs jautājums ir par to, vai par dokumentu, kas dod tiesības, jāuzskata īpašnieka paraksts par atļauju savā nekustamajā īpašumā reģistrēt uzņēmumu. Šāds paraksta dokuments ir jāiesniedz Latvijas Valsts uzņēmumu reģistrā, ja kāda persona grib reģistrēt savu uzņēmumu. Tas ir dokuments, kas dod tiesības reģistrēt savu uzņēmumu, jo ja tāda paraksta nav, tad uzņēmuma reģistrācija nenotiek un likumīga saimnieciskā darbība nevar notikt. Ja minētais paraksta dokuments ir viltots, tad vainīgajam ir jāatbild saskaņā ar KL 275.pantu par dokumenta viltošanu vai/un viltota dokumenta izmantošanu.

Un vēl par vienu dokumenta juridiskā spēka aspektu saistībā ar kādu līdzīgu iepriekšminētajām situācijām. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas tiesnešu kopsēdes 2006.gada 5.decembra lēmumā, ar kuru apstiprināta apkopotā tiesu prakse lietās par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem [13;22], minēts Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2005.gada 16.maija lēmums krimināllietā Nr. K 29-293/05.

Šajā krimināllietā kādai personai saskaņā ar KL 275.panta otro daļu bija celta un uzturēta apsūdzība, ka viņa, uzdodoties par citu personu un, atdarinot tās parakstu, parakstījusies uz termināļa čeka, tādā veidā piekrītot tajā minētās summas noņemšanai no rēķina. Apsūdzībā norādīts, ka tādā veidā šī persona ir viltojusi dokumentu, kas piešķir tiesības saņemt precī.

Pirmās instances tiesa atzina, ka termināļa čeks pats par sevi nav uzskatāms par dokumentu, kas piešķir tiesības, ka parakstīšanās termināļa čekā ir tikai nepieciešama darbība, lai atzītu KL 193.pantā (nelikumīgas darbības ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem) paredzēto noziedzīgo nodarījumu par pabeigtu, tāpēc tiesa taisījusi attaisnojošu spriedumu apsūdzības daļā, kas bija celta saskaņā ar KL 275.panta otro daļu. Spriedums nav ticis pārsūdzēts ne arī iesniegts protests par to.

Tiesu prakses apkopojuma materiālā Augstākā tiesa šādu kvalifikācijas risinājumu ir atzinusi par pareizu, norādot, ka bez parakstīšanās uz termināļa čeka vainīgā persona nespētu realizēt savu noziedzīgo mērķi – iegūt precī, norēķinoties par to ar viņam nepiederošu naudu, kas atrodas citas personas kontā, izmantojot tam svešu maksāšanas līdzekli – norēķinu kari, kas iepriekš bija nozagta.

Patiesībā starp abām tēzēm būtiskas atšķirības nav saskatāmas. Tomēr viena iezīme ir jāuzsver: tā ir nelikumīgi iegūta maksāšanas līdzekļa izmantošanas sasaiste ar termināļa čeku. Šī sasaiste izpaužas tādā veidā, ka pastāv abu dokumentu nepieciešamība, lai iegūtu tiesības saņemt izvēlēto precī. Tādā nozīmē, tikai termināļa čeks vien nedod tiesības iegūt izvēlēto precī.

Galvenais šajā divu dokumentu sasaistē ir tas, ka nodomātā mērķa sasniegšanai – pirkuma iegūšanai, ir nepieciešams izdarīt abas savstarpēji saistītas un laika ziņā tūlītēji sekojošas darbības, izmantojot nelikumīgi divus dokumentus, bet kuri katrs atsevišķi nedod iespēju iegūt pirkumu. Tādā nozīmē termināļa čeku nav pamata uzskatīt par dokumentu, kas pats par sevi dod tiesību iegūt nodomāto labumu, tāpēc tā viltošana nav KL 275.panta otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma priekšmets. Paraksts uz termināļa čeka ir nelikumīgās darbības – viltota maksāšanas līdzekļa izmantošanas noslēguma darbība, lai izdarītu noziedzīgu nodarījumu, kas paredzēts KL 193.pantā, jo šis nodarījums skaitās pabeigts ar brīdi, kad materiālais labums ir iegūts (saņemts).

Turpmāk par dokumenta kā noziedzīga nodarījuma fiziska priekšmeta teorētisko aspektu. Noziedzīga nodarījuma priekšmets ir cilvēka ārējā pasaulē objektīvi pastāvoša lieta, pret kuru tieši vērstas noziedzīgs nodarījums un līdz ar to tiek apdraudēts vai tiek radīts kaitējums konkrēta noziedzīgā nodarījuma objektam, tas ir, ar likumu aizsargātām valsts, sabiedrības, cilvēku grupu vai atsevišķu personu interesēm.

Kāpēc to atgādinu? Viltotu dokumentu izmantošana notiek visdažādākajās valsts, sabiedrības, cilvēku grupu un atsevišķu indivīdu darbības jomās. Dokumentu viltošana un to izmantošana kopumā apdraud svarīgas valstiskas intereses, tāpēc valsts ir uzņēmusies dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas normatīvo regulējumu, izdodot atbilstošus tiesību normatīvos aktus, par kuriem iepriekš tika minēts, bet kriminālatbildība par dokumentu viltošanu un/vai viltotu dokumentu izmantošanu (KL 275.pants kā vispārīga norma) savukārt ir iekļauta Krimināllikuma sevišķās daļas nodaļā «Noziedzīgi nodarījumi pret pārvaldības kārtību».

Tas nozīmē, ka ar dokumenta viltošanu, kas dod tiesības vai atbrīvo no pienākumiem, tiek nodarīts kaitējums dokumentu normālai aprites kārtībai kā galvenajam tiešajam objektam grupas objekta – pārvaldības kārtības ietvaros. Savukārt dokuments, kas dod tiesības vai atbrīvo no pienākumiem, ja tas ir ticis viltots, ir KL 275.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma priekšmets.

Par dokumenta viltošanu atzīstama neīsta dokumenta izgatavošana vai īsta dokumen-

ta falsifikācija (izdzēšot, izkodinot vai labojot esošo tekstu, pierakstot tam jaunu tekstu u.tml. [1; 676]

Dokumentu falsifikācijas paņēmieni uzskaitījumu var papildināt, piemēram, atzīstot, ka dokumentu var viltot, ja nomaina atsevišķu dokumenta daļu, nomaina fotogrāfiju dokumentā, vilto dokumentu veidlapas u.tml.

Principā tādā veidā dokumenta viltošanas jēga Latvijas krimināltiesībās tradicionāli tiek skaidrota. Jau profesors P.Mincs 1939.gadā izdotajā mācību grāmatā rakstīja, ka no ārējās puses neīsta dokumenta izgatavošana var izpausties divējos paņēmienos: a) kā neīsta dokumenta sastādīšana, kur pietiek parakstīt zem teksta svešu vārdu bez attiecīga pilnvarojuma uz to vai ierakstīt nepatiesu tekstu virs īsta blanko paraksta, vai b) kā īsta dokumenta pārtaisīšana. Kā turpat P.Mincs aizrāda, tad likumā minētais termins pakaļtaisīšana jātulko šā vārda plašākā nozīmē, kā darbība, kas apzināti vērsta uz neīsta dokumenta izgatavošanu ar nolūku to lietot kā īstu, tas ir viltošanas nolūkā. [9; 178-179]

Tāpat dokumenta viltošana izpaužas divos pamatveidos: 1) neīsta dokumenta izgatavošanā un 2) īsta dokumenta falsifikācijā¹. Atšķirīgi darbības apzīmējumi tiek lietoti vienīgi uzsverot dokumentu atsevišķu viltojumu veidus.

Taču abos gadījumos tādi dokumenti ir viltoti, jo tajos atspoguļotie fakti, notikumi, procesi un citādi realitāti atspoguļojoši apstākļi neatbilst patiesībai vai nepatiesi tiek pasniegti, cenšoties tiem piedot ticamību, lai iegūtu sev vai citiem kādas tiesības vai atbrīvotos no pienākumiem.

Neatkarīgi no tā, vai prettiesiskā darbība izpaužas falsificēta dokumenta izgatavošanā pilnībā, vai īstena dokumenta satura izmainīšanā jebkādā veidā, jāuzskata, ka ir notikusi dokumenta patiesīguma izkropļošana. Tas nozīmē, ka ir ticis radīts viltots dokuments ar visu no tā izrietošajām juridiskajām sekām. Un nav šajā ziņā nozīmes tam, vai tādu dokumentu nosauc par nepatiesu, neīstenu, neatbilstošu, melīgu, maldinošu vai citādi; noteicošais ir un paliek tas faktors, ka notikusi dokumenta patiesīgumu izkropļošana.

Latvijas krimināltiesības nosaka viltotu dokumentu divus veidus atkarībā no subjekta, tas ir,

personas, kura šādus dokumentus ir sastādījusi (izdevusi).

Krimināllikuma 327.pantā ir paredzēta atbildība par dienesta viltojumu, tas ir, par dokumenta viltošanu, ja to izdarījusi valsts amatpersona. Runa ir par tāda dokumenta ar juridisku nozīmi viltošanu, ko izdod valsts, pašvaldības institūcijas vai atsevišķas uz to pilnvarotas valsts amatpersonas. Attiecībā uz iepriekšminēto institūciju izdoto (sastādīto) dokumentu formu, acīm redzot ir jāvadās no Dokumentu juridiskā spēka likuma prasībām par dokumentam nepieciešamajiem rekvizītiem.

Tāpat dokumentam ir jābūt ar juridisku nozīmi, ar ko saprotam, ka tas izraisa tiesiskas sekas, piešķir tiesības vai atbrīvo no pienākumiem. Ar tiesiskajām sekām saprotam, ka dokuments rada, groza vai izbeidz tiesiskas attiecības starp šo attiecību subjektiem.

Tāds dokuments var būt pilnīgi vai daļēji viltots gan pēc formas, gan pēc satura. Viltots dokuments, piemēram, ir arī tādā gadījumā, ja tas sastādīts ar citu datumu, kas neatbilst faktiskajam dokumenta sastādīšanas vai izdošanas datumam, vai citas amatpersonas paraksta viltošana uz dokumenta u.tml.

Krimināllikuma 327.pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums izpaužas tādā veidā, ka valsts amatpersona (valsts amatpersonas jēdziens dots KL 316.pantā), ļaunprātīgi izmantojot savu dienesta stāvokli, neizmainot dokumenta ārējo formu, savu pilnvaru robežās sastāda un paraksta dokumentu, kurā ietvertas patiesībai neatbilstošas ziņas. Juridiskajā literatūrā tādu dokumenta viltojumu nosauc par intelektuālo viltojumu. Teiktais gan nenozīmē, ka valsts amatpersona nevarētu izdarīt mehāniska vai citāda rakstura īstenībai neatbilstošas izmaiņas citas amatpersonas izdotā dokumentā, izmantojot savu dienesta stāvokli, un tādā veidā viltot dokumentu.

Te vietā atzīmēt, ka apzināta faktu noklusēšana (neuzrādīšana), ja tie bijuši obligāti jāuzrāda attiecīgā veida dokumentā, jāuzskata par dokumenta viltošanu.

Tā kā KL 327. paredzētais noziedzīgais nodarījums ir pieskaitāms pietīsiem nodarījumiem (tie ir nodarījumi ar formālu sastāvu un tos var izdarīt tikai ar tiešu nodomu (tas attiecas arī uz

¹ falsificēt [vācu falsifizieren < lat. falsificare] – 1. Viltot, apzināti izkropļot (piem., datus). 2. Viltot (piem., dokumentus)/ Svešvārdu vārdnīca. – Rīga: Jumava, 1999, 213.lpp.

KL 275.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu), tad darbības, kas izpaudušās valsts amatpersonas nolaidībā, paviršībā, nevērībā u.tml. bez nodoma dokumentu viltot, nav sodāmas kriminālā kārtā, ja tā rezultātā nav iestājušās tādas kaitīgas sekas, par kurām paredzēta kriminālatbildība. Piemēram, KL 319.pants paredz atbildību par valsts amatpersonas bezdarbību, kas saistīta ar būtisku kaitējumu.

Atbildība par otra veida dokumentu viltošanu paredzēta KL 275.pantā, tas ir, par dokumenta, kas piešķir tiesības vai atbrīvo no pienākumiem, viltošanu. Šī nozieguma subjekts ir ikviena fiziska persona, izņemot valsts amatpersonu, kas pilnībā sastādījusi patiesībai neatbilstošu dokumentu, tai skaitā, arī izmantojot oficiāla dokumenta formu, vai īstenā dokumentā izdarot mehāniskus vai citāda veida patiesībai neatbilstošus labojumus. Šādus gadījumus juridiskajā literatūrā dēvē par materiālo viltojumu.[14; 31-34 un 15; 325]

Taču atbilstoši Krimināllikuma regulējumam dokumentu viltošanas gadījumi tiek norobežoti vienīgi pēc nodarījuma subjekta, neatkarīgi no tā, vai tas ir intelektuālais vai materiālais viltojums. Dokumenta viltošanas tehniskajiem paņēmieniem te nav izšķirošas nozīmes. Tā arī valsts amatpersona kā fiziska persona, ja viņa, izdarījusi materiālo viltojumu, bet nav darbojusies sava pilnvarojuma robežās, atbildēs saskaņā ar KL 275.pantu. Savukārt uzņēmuma vai organizācijas atbildīgs darbinieks (KL 196.pants) var veikt arī intelektuālo viltojumu, bet viņš atbildēs atbilstoši KL 275.pantam.

Noziedzīga nodarījuma līdzekļi kalpo, lai sekmētu vai atvieglotu kāda cita noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Viltoti dokumenti visbiežāk tiek izmantoti kā līdzekļi kāda cita noziedzīga nodarījuma izdarīšanai un tādā gadījumā viltotais dokuments kļūst par noziedzīga nodarījuma izdarīšanas līdzekli.

Ar viltotu dokumentu izmantošanu jāsaprot to uzrādīšana (iesniegšana) valsts institūcijās, uzņēmumos, sabiedriskajās organizācijās, kā arī citām personām, uzdodot šādu dokumentu par īstu.

Dokumenta kā noziedzīga nodarījuma priekšmeta norobežošanai no nodarījuma izdarīšanas līdzekļa ir svarīga nozīme, jo atbilstoši Krimināllikuma sevišķās daļas pantu dispozīcijām dokuments var būt gan kā noziedzīga nodarījuma priekšmets (KL 275.

pants – dokumentu viltošana), gan kā līdzeklis, ja tas ir viltots un/vai tiek izmantots (KL 190.pants – kontrabanda, izmantojot viltotus muitas vai citus dokumentus).

Tāpat viltota dokumenta kā noziedzīga nodarījuma izdarīšanas līdzekļa izmantošana jāvērtē atkarībā no konkrētā Krimināllikuma sevišķās daļas pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva uzbūves īpatnībām.

Gadījumā, ja viltota dokumenta izmantošana ir ietverta kāda cita noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju skaitā (KL 190.pantā ir paredzēta atbildība par kontrabandu, izmantojot viltotus muitas vai citus dokumentus), tad noziedzīgais nodarījums jākvalificē tikai saskaņā ar šo plašāka satura normu, salīdzinot ar KL 275.pantu (normu konkurence).

Turpretī, ja viltots dokuments tiek izmantots kā līdzeklis noziedzīga nodarījuma izdarīšanai, bet tas nav norādīts šāda noziedzīgā nodarījuma pazīmju skaitā, vainīgā izdarītais jākvalificē saskaņā ar noziedzīgu nodarījumu reālās kopības nosacījumiem, piemēram, gan kā dokumenta viltošana/izmantošana (KL 275.panta attiecīgā daļa), gan kā krāpšana (KL 177.panta attiecīgā daļa), ja viltotais dokuments izmantots, lai izkrāptu kādu mantu vai tiesību uz mantu.

Attiecībā uz krāpšanu šāds viedoklis pamatoti ir izteikts Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas tiesnešu kopsapulces 2009.gada 22.maija lēmumā «Par tiesu praksi lietās par krāpšanu» [16;29], kura 32.punktā teikts: «Apstākļi, ka viens noziedzīgs nodarījums tiek izdarīts, lai atvieglotu vai nodrošinātu cita noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, neizslēdz vainīgās personas pienākumu atbildēt par visām izdarītajām noziedzīgajām darbībām. Vainīgās personas rīcība, kas izpaužas tādu viltotu dokumentu izgatavošanā, kuri piešķir tiesības vai atbrīvo no pienākumiem, kā arī viltojuma izmantošana nolūkā izdarīt krāpšanu, ir patstāvīgs noziedzīgs nodarījums, kas kvalificējams saskaņā ar KL 275.pantu – dokumentu viltošana un/vai viltota dokumenta izmantošana».

Tāpat noziedzīgu nodarījumu kopība veidojas (KL 320.pants, kurā paredzēta atbildība par kukuļņemšanu) un KL 327.panta attiecīgās daļas), ja kukuļņēmēja ļaunprātīga dienesta stāvokļa izmantošana izpaudusies ne tikai kukuļa pieņemšanā, lai veiktu kādas darbības

kukuļdevēja interesēs, bet, ja kukuļņemšana ir saistīta arī ar viņa izdarītu dokumenta viltošanu, izmantojot savu dienesta stāvokli.

Krimināllikuma sevišķajā daļā ir veidotas dažas speciālās normas, kurās paredzēta atbildība par konkrēta veida dokumentu viltošanu un izsniegšanu vai izmantošanu. Tā, piemēram, KL 92.pantā paredzēta atbildība par parakstu vākšanas dokumentu viltošanu likuma vai tautas nobalsošanas ierosināšanai vai Eiropas pilsoņu iniciatīvas atbalstīšanai vai

par vēlēšanu vai tautas nobalsošanas dokumentu viltošanu. Par finanšu instrumentu vai maksāšanas līdzekļa viltošanu, kā arī par šāda viltojuma izplatīšanu vai izmantošanu, ja nav Krimināllikuma 192.pantā paredzētā nozieguma pazīmju (KL 193.panta trešā daļa). KL 289.pants paredz atbildību par apzināti nepatiesu pierādījumu radīšanu (tie var būt arī viltoti dokumenti). Saprotams, ka par šādu dokumentu viltošanu jāatbild atbilstoši Krimināllikuma sevišķās daļas speciālajai normai.

Izmantotie avoti:

1. U.Krastiņš, V.Liholaja, A.Niedre. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. 3.papild.izd. – Rīga: TNA, 2009.
2. Latvijas Republikas Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumi Nr.154 «Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi.» – Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 1996, Nr.12; 2005, Nr.20; Latvijas Republikas Ministru kabineta 2010.gada 28.septembra noteikumi Nr.916 – «Latvijas Vēstnesis» 14.10.2010., Nr.163; Dokumentu juridiskā spēka likums: Latvijas Republikas likums. – «Latvijas Vēstnesis», 19.05.2010., Nr.78.
3. Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 2010.gada 8.jūnija lēmums lietā Nr.SKK-78/2010 – Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedumi un lēmumi. – Rīga: TNA, 2012.
4. Latvijas kriminālkodekss. Komentāri pie atsevišķiem Kriminālkodeksa pantiem. – Rīga: LR Tieslietu ministrijas Tiesiskās informācijas centrs, 1995.
5. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā Nr. SKK-350/10. Pieejams: www.at.gov.lv/files/archive/departament2/2010/skk%20350.doc [skatīts 09.04.2013.].
6. Dokumentu juridiskā spēka likums: Latvijas Republikas likums. «Latvijas Vēstnesis», 19.05.2010., Nr.78.
7. Z.Zaļuma. Dokumenta jēdziens Senāta Krimināllietu departamenta nolēmumos. – «Jurista Vārds», 23.11.2010., Nr. 47.
8. Latvijas Republikas Augstākās tiesas tiesu prakses apkopojums. Tiesu prakse lietās par krāpšanu., 2008/2009, 59.-65.lpp. Pieejams: www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2009/tp_krapsana.doc [skatīts 09.04.2013.].
9. P.Mincs. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. – Rīga, 1939.
10. Kredītiestāžu likums: Latvijas Republikas likums. – «Latvijas Vēstnesis», 24.10.1995., Nr.163.
11. Волженкин Б.В. Преступления в сфере экономической деятельности по уголовному праву России. – СПб: Юрид. центр Пресс, 2007.
12. Par tiesu praksi, izskatot krimināllietas par kredīta un citu aizdevumu negodprātīgu saņemšanu un izmantošanu. Pieejams: www.at.gov.lv/tiesas_informacija/tiesu_prakses_apkopojumi/kriminaltiesibas [skatīts 09.04.2013.].
13. Par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem. – «Jurista Vārds», 16.01.2007., Nr.3.
14. Par viltoto dokumentu sadalījumu intelektuālos un materiālos viltojumos skat., piemēram., Г.Ф.Поленов. Ответственность за похищение, подделку документов и их использование. – М.: Юрид. лит., 1980.
15. Б.В.Волженкин. Служебные преступления. –СПб.: Юрид. центр Пресс, 2005.
16. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas kopsapulces 2009.gada 22.maija lēmums «Par tiesu praksi lietās par krāpšanu». «Jurista Vārds», 02.06.2009., Nr.22.